

yarı bırakılan bazı noktalara da temastan kendimi alamam. Bu noktalardan en mühimi kült haline gelen, halk gelenekleri ve inançlarıdır. Ocak kültürü, yardımlaşma kültürü, Öküze tapma kültürü gibi eserde temas edilen noktalar, bence az araştırılmıştır. Hele Ayrum'un teamül hukuğu, ihmale gelmez hususlardan sayılır. Bütün bunlara rağmen Karakaşlı'nın eseri Azerbaycan tarihi araştırması için muazzam bir kuvvet ve ve kıymet olarak kalacaktır. Sonuna bir indeks eklenmesi eserden faydalanmayı kolaylaştırır. Bu ise zaruridir.

A. Caferoğlu

Şamil Cemşidov, *Kitabı Dede Gorgud'u varaklarkan*, Bakı, 1969, s. 1-98.

Küçük hacmine rağmen, tarihi Dede Korkud konusunu, oldukça yeni bir yönden ele alan eserlerin, belki de en orijinallerinden biridir. Yazarı Şamil Allahverdioğlu'nun diğer eseri ve şahsiyeti hakkında hiç bir bilgin yoktur. Varakladığı Dede-Korkud'a bakılırsa, sahanın içerisinde bir zattır. Eser başlıca altı bölümden ibaret olup, Dede Korkud', bin yıllık bir maziye sahip Azerbaycan Halkedebiyatının kadim bir abidesi olmak üzere, incelenmektedir. Kendi tarifine bakılırsa Dede Korkud destanı, aslında bir tarih, bir epopea olmakla beraber, bir etnograf için "milli elametler salnamesidir". Buna göre de destan, Azerbaycan Oğuzlarının tam hayatlarını yaşatan ve bu büyük elin bir nevi 'işbilen. ve başbilen" sergerdesi sayılan Dede Korkudun hayatı abidesidir. Yazar dstandaki adların ve antroponimlerin tamamıyla öz Azeri adları olduğu üzerinde ısrarla durarak, Dede Korkud'u Azeri edebiyatının şah eseri seviyesine yükseltmektedir. Bunu, bizzat eserde geçen, onomastik unsurlarla da isbat etmektedir. Hele toponomik yönden yazara hak vermemek imkansız gibidir. Buna göre de Şamil Allahverdioğlu, büyük bir Azeri taassubu ile Dede Korkud'u baştan sonuna kadar, metodik bir surette, olayların birbirine olan bağlılığı dahilinde, aramış taramış, eserin gerçek kültür varlığını tesbit etmiştir. Hele Oğuz kelimesinin izahı, oldukça dikkatimizi çekmektedir. Eski Skif alemini Oğuz boyu hareketi içerisinde görmek istemektedir. Bununla da yetinmeyerek bizzat Dede Korkud'un kimliği üzerinde durmaktadır. Ve onun çeşitli harekât ve kabiliyetlerini izah etmektedir. Efsane bütünüyle bu bahiste hakimdir.

Eserin Dede Korkud boylarındaki "hümanizm ve vatanperverlik ideaları" bahsi (s. 25-49) oldukça büyük bir değer taşımaktadır. Şamil Allahverdioğlu bu konuda kendi görüş ve anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre Dede-Korkud'un en büyük ideali "vatan müdafaasıdır", ki bu noktada yazara, şahsen ben de hak veriyorum.

Eserde Dede Korkut kahramanlarının seviyesi, yaptıkları hareket, bütünüyle büyük bir hadiseyi canlandırmakta olup, her bir kahramanın ühtesine aldığı milli mücadele vazifesini yapmaktaki meharef ve başarısını, tasvir etmektedir. Yazar oniki bölümdeki hadiseleri ayrı ayrı incelemeyi bir tarafa bırakarak, dağınık epizodları birleştirmiş, bu yolla daha kolayca bütün eseri bir araya getirmiştir. Elbette, bölümler arasında muayyen bir bağ ve ilgi bulunmakla beraber, yine de sıkı bir irtibata raslanamıyor. Şamil Allahverdioğlu bu noktayı da kendince tasnife tâbi tutmuş, Dede Korkud destanının temelini kurmaya çalışmıştır. Büyük bir samimiyetle yazar, Dede Korkud'u mahallileştirmeye çalışarak onu bütünüyle Azerbaycana mal etmektedir. Bu bir görüştür. Ne inkar ne de tasdik edilebilir. Ancak kahraman adlarının yanlış tefsiri, ilmi metoda okadar da uymaz kanaetindeyim. Nitekim Şamil Bey kahramanlardan birini "Şir Şemseddin" şeklinde okuyarak bunu Azerbaycanın Şemseddin mahali ile birleştirmektedir. Benim okuyuş ve araştırmamdaki vardığım neticeye göre bu kahraman "Şir" değil de "Şer" dir, yani "Şer Şemseddin"dir. Babasında "Gaflet" hocadır. Böyle babanın evladı da elbette "Şer" olur da "şir" olmaz.

Eserin tatlı bahislerinden birini de "Dede Korkud kahramanları yayır" konusu teşkil etmektedir. Şamil Bey Azerbaycan Haledebiyatında ve halkları arasında Dede-Korkud'dan alınma motifler üzerinde durarak, esere Azerbaycan topraklarında vatan aramaktadır. Mirza Fetalı Ahundzadenin bu eserle ilgilendiğine dair ilk bilgiye, burada raslamaktayım. Hele meşhur Karaçug adlı Dede-Korkud çobanın mezarını Azerbaycanın yağız yerlerinde ve topraklarında aramak dikkate değer bir olaydır. Ve XV. yüzyıl Azerbaycan şairlerinden Gul-Ata'nın, Dede Korkud hakkında yazdığı şiirin bulunuşu iddiası, esere çok büyük bir orjinalite katmış sayılır. Bütün bunlara rağmen Dede-Korkud, daha da işlenmeye, araştırmaya muhtaç ve layıktır.

A. Caferoğlu

S.B. Aşurbeyli. *Oçerk istorii srednevekovogo Bakı (VIII-naçalo XIX vv.) = Ortaçağ Bakı tarihi (VIII-XIX yüzyıl başlangıcı)*, Bakı 1964, s. 1-338 (Azerbaycan İlim Akademisi, Azerbaycan Tarihi Müzesi yayınlarından).

Daha 1946 tarihinden buyana Azerbaycan tarihinin çeşitli konuları üzerine bazı araştırmalar yapan Balabek kızı Sara Aşurbeyli'nin bu eseri, yalnız Bakı şehrinin ortaçağ devrini ele almakla, dar bir saha içerisinde kalmak istemiştir. Konu, buna layıktır. Yakın-Doğunun sayılı merkezlerinden olan Bakı şehrini, son yüzyılımız boyunca, bilhassa Azerbaycanın paytahtı oluşuyla ve daha fazla kültür merkezi olarak

ele almamış, Ortaçağ ruhuna uygun ekonomik yönden, tanıtmıştır. Uzun zaman kervan yolununun merkezini teşkil etmiş, Uzak-Doğuyu Hilafet alemi ile bağlı tutmuştur. Daha VIII. yüzyılda, Uygur Hakanı Böğü hana, Hilafetçe gönderilen elçi, 862 tarihlerinde Baku şehrinde bulunmuş, burasını sönmez ateşler diyarı olarak tanıtmıştır. Moltanı ziyaretgahına yükselişi ise, Baku'ya yeni ve daha müessir bir rağbet kazandırmıştır. İşte tarihin Baku'ya bahş ettiği bu türden imtiyazlara bakmayarak, yazar bu ağır konuyu, geniş bir ilgi ve araştırma hevesiyle ele almıştır.

Eser, küçük bir giriş ve bibliografik tenkitle başlayarak esas altı bölümde, tarihi silsileyi takip ederek, konuyu araştırmıştır. Birinci bölümde, kısaca Baku şehrinin adlandırılması ve tarihçesi; ikinci bölümde Baku şehrinin ilk feodal devri (VIII-X. yüzyılları); üçüncü bölümde Şirvanşahlar devri Baku'su; dördüncü bölümde Safeviler devrindeki Baku'nun rolü ve ehemmiyeti (XVI); beşinci bölümde XVII-XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Baku, nihayet son altıncı bölümde Baku'nun, Bakuhanlığı paytahtı oluşu devresini malzemenin ve kaynakların bolluğu ve kısırlığı nisbetinde ele almış, işlemiştir. Bu suretle Baku'nun bin yıla yakın bir mazisi gözden geçirilmiş, ve çağına göre değerlendirilmiştir. Bütün çağlar için, en isabetli görüş, Baku'nun kervanyolu kavşağı oluşu ve bundan ileri gelen ekonomik durumudur. Buna göre de Baku'yu bir medine ve bir şehir olarak bütünü ile ele almak, oldukça zor ve ağırcadır. Sara hanım bu araştırma külfetini uhdesine alırken, elbette en çok, mevcut kaynaklara ve malzemeye güvenmiştir. Eserine ilave ettiği geniş bibliografya bunu teyid etmektedir. Ve bu kaynaklardan faydalanmıştır. Fakat ne yazık ki bunlar arasında, tarihi Azerbaycan haritacılığına dair açık yayınlara raslanmamaktadır. Baku Azerbaycanın bir parçası olması hasebiyle, daima eserlerde, araştırmalarda, incelemelerde, planı ve haritası ile verilmiştir.

Nitekim Azerbaycanın Mogollar, İranlılar, Osmanlılar, Rusya, Hindistan, Çin, Arabistanı ve Uzak-Doğu ile olan geniş münasebetleri ve ticari temasları, haritacılığı zorunlu kılmıştır. Aynı noktaya mimarlıkta raslanmaktadır. Bayan Aşurbeyli bu enteresan ve önemli sayılan probleme layikiyle temas etmiştir. "Ahi"ler gibi tarikatların, eski Azerbaycan topraklarında vatanlaştığı bilinmektedir. Konu, bence layikiyle aydınlatılmamıştır. Moltanı'lar konusu da kapalı kalmıştır. Halbuki ateşgedeler bunların dini heykellerindedir.

Eserin, uzun tarihin umumi bir cevelanı halinde bulunuşu, elbette Baku ile ilgili bir noktayı, geçit noktasından incelemiştir. Fakat nedense, Evliya Çelebi hariç Osmanlı ve Türkiye kaynaklarından layikiyi-

le faydalanılmamıştır. Halbuki bu kaynaklar, Avrupa araştırmacılarınca en ön planda tutulmaktadır.

Baku'nun siyasi tarihi üzerinde de az durulmuştur. Hele Bartold'un dikkatle üzerinde durduğu IX. yüzyıl Rus akınları ve Baku talanı, hafifçe geçiştirilmiştir. Her halde Mesudî'nin şehadeti inkar edilmez gerçeklerdendir. Yazarın daha önceki araştırmalarını görmeden, kesin bir karar verilemez. Kaldı ki eser tarihimizin, ana noktası üzerinde kurulmuş bir abide olarak kalacaktır.

A. Caferoğlu

Remzi Yüzbaşov, *Azerbaycan Coğrafiya terimleri (Tedgigler)*, Azerbaycan SSR. Elmler Akademiyası, Coğrafya Enstitüsü, Bakı 1966, s. 1-158.

Azerbaycan coğrafyasına ait halk ağzından derlenmiş terminoloji ve adları içerisine alan bu eser, cidden orijinal bir konu olarak ele alınmış ve bir dereceye kadar işlenmiştir. Yüzbaşıoğlu kendisini saha olarak Azerbaycan onomastikası ve Azerbaycan coğrafyasına dair yazılmış eserlerin işlenmesi ve araştırılmasına tahsis etmiş saymaktadır. Buna göre de eser, üç esas bölüme ve bir de netice kısmına ayrılmıştır. İlk bölümde halk coğrafya terimleri hakkında, çeşitli bilgiler verildikten sonra, halk arasında kullanıla gelen bu terimler birer birer izah edilmeğe çalışılmıştır. Ve karakter itibarile bu terimler, ayrıca onomastik yapıya göre tasnif edilmiştir.

Remzi Yüzbaşıoğlu, eserinin ikinci bölümünde, memleketin Onomastikası üzerinde durmuştur. Kendisi bu bölümü nedense Toponimik terimler diye adlandırmıştır. Bence Onomastik terimler denilse daha isabetli olurdu. Çünkü eserde yalnız toponimi ile yetinilmemiş, ayrıca Etnonimlere, "Tayfalara" da yer verilmiştir. Hatta terim diye adlandırdığı bazı unsurlar, tamamiyle Onomastik dışında, dil yapısı içerisinde mütalaa edilebilecek değerdedirler. Üçüncü bölüm ise "Azerbaycan ilmi coğrafya terimleri" ne tahsis edilmiştir. Burada yazar terim kelimesinin lugavi manâsını araştırmayı lüzumlu görmüştür. Mevcut coğrafya terimlerinin kuruluş ve türeyişlerini de devrelere göre ayarlama-ya gayret etmiştir. Terimlerin Azerbaycan coğrafyası muhitindeki geçirdikleri aşamalar, kendince iyi bir surette izah edilmiştir. Yalnız Remzi Yüzbaşıoğlu, ele aldığı terimlerin türeyiş ve tarihi inkişaflarını, aynı seviyede yürütememiştir. Bazıları hakkında tarihî gelişmelere temas edildiği halde, bazıları ancak tesbitle kalmıştır. Bu suretle her konu istendiği şekilde aydınlığa kavuşturulamamıştır. Nitekim sayın Yüzbaşıoğlu "Nohur" kelimesinden bahsederken, bana bir nisbet olmak üzere, bu